

RUSSELLŮV NEUTRÁLNÍ MONISMUS

A PROBLÉM VĚDOMÍ†

Jakub Mihálik*

Neutrální monismus je vedle materialismu, idealismu a dualismu jedním ze základních filosofických postojů, které můžeme zaujmout, čelíme-li problému vztahu mysli a těla. Řada významných současných filosofů včetně Davida Chalmerse, Galena Strawsona a Thomase Nagela se však domnívá, že neutrální monismus není samostatným metafyzickým stanoviskem, neboť navzdory svému názvu implikuje, že veškerá realita má vposledku mentální, a nikoli neutrální povahu. Neutrální monismus je tak podle nich ve skutečnosti formou panpsychismu, idealismu nebo fenomenalismu. V tomto článku ukážu, že – přinejmenším pokud jde o vlivnou formulaci neutrálního monismu předloženou v Russellově *The Analysis of Matter* – je namíste toto podezření z mentalismu odmítnout, neboť tato námitka předpokládá pojetí vědomí, které bylo Russellovi cizí.¹ Můj zájem o neutrální monismus však není čistě historický. Domnívám se totiž, že toto stanovisko, třebaže stále spíše opomíjené, je – je-li adekvátně chápáno – hajitelné a má některé důležité výhody, pokud jde o pokusy o začlenění vědomí do našeho pojetí fyzického světa. Tyto výhody stručně zmíním závěrem.

I.

Jak již název napovídá, neutrální monismus je metafyzické stanovisko sestávající z *teze neutrality* a *teze monismu*. Podobně jako idealismus či materialismus tvrdí i neutrální monismus, že veškerá realita vposledku sestává ze složek jednoho typu (*teze monismu*) a že tyto složky nejsou

*Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha.

†Článek vznikl s podporou grantů GA ČR č. P 401/12/0833 „Pojem vědomí: jeho jednota a rozmanitost“ a č. 401/09/H007 „Logické základy sémantiky“. – Děkuji Jamesi Hillovi, Barrymu Loewerovi, Tomáši Marvanovi a dvěma anonymním recenzentům za cenné připomínky.

¹Podezření z mentalismu má dlouhou historii. Podle Stubenberga například neutrální monismus označují za formu berkeleyovského idealismu (ve vzácné shodě) tak rozdílní myslitelé jako V. I. Lenin a K. R. Popper – viz Stubenberg (2010).

samy o sobě (uváženy jednotlivě) ani mentální, ani materiální, nýbrž neutrální (teze neutrality).² Jak to mnozí s oblibou vyjadřují, jde o neutrální materiál (*neutral stuff*).³ Teze neutrality tedy představuje odmítnutí jak materialismu, tak idealismu, zatímco teze monismu představuje odmítnutí různých druhů dualismu mysli a těla. Standardní, mentalistické čtení Russella, které zde podrobím kritice, tedy představuje zpochybnění teze neutrality.

Russell se k neutrálnímu monismu přiklání kolem roku 1919, poté co opouští pozice dualismu mysli a hmoty,⁴ přičemž inspirací pro tento příklon mu jsou názory Williama Jamese, Johna Deweyho, Ernsta Macha, Ralpha Perryho nebo Edwina B. Holta.⁵ Zdá se, že neutrální monismus, alespoň explicitně, nikdy neopouští, třebaže jeho chápání neutrálního monismu prošlo jistými změnami. Zde se zaměřím především na verzi neutrálního monismu představenou v Russellově již zmíněné *The Analysis of Matter* z roku 1927.

V této práci se Russell zabývá filosofickými důsledky moderní fyziky, přičemž jednou z otázek, které řeší, je, jaký druh poznání fyzického světa nám fyzika poskytuje. Jeho odpověď na tuto otázku má kořeny v jeho tzv. „kauzální teorii vnímání“,⁶ podle níž, navzdory běžným představám, nevnímáme předměty vnějšího světa, nýbrž pouze své vjemy (*percepts*) mající vnější fyzické předměty za své příčiny. Vjemy Russell charakterizuje jako „barevná pole, hluky, vůně, tvrdosti atd., stejně tak jako vnímané prostorové vztahy“. ⁷ Z epistemologického hlediska jsou vjemy podle Russella to, „co je nejvíce nepochybné v našem poznání světa“. ⁸ Je zajímavé tázat se, zda jsou Russellovy vjemy čistými danostmi, nebo jsou-li vždy již interpretované. Domnívám se, že s ohledem na výše uvedenou charakterizaci vjemů i na fakt, že Russell v *The Analysis of Matter* o vjemech píše jako o zdroji fyzikálního poznání, máme důvod považovat vjemy za neinterpretované entity, jejichž totožnost nezávisí na našich mi-

²Viz Stubenberg (2010).

³Viz např. Russell (1954, 10).

⁴Viz např. Russell (1915, 399).

⁵Carey (2008).

⁶Viz Russell (1954, kap. XX). – Všechny překlady citací v tomto textu jsou mé vlastní.

⁷Tamtéž, 257.

⁸Russell (1979, 105).

nulých zkušenostech, a tedy za následníky *sensations* a smyslových dat (*sense-data*) z dřívějších Russellových prací.⁹

S kauzální teorií vnímání jsou spojeny známé skeptické obavy ohledně možnosti poznat předpokládané příčiny našich vjemů. Russell připouští, že nemáme v otázce existence těchto příčin naprostou jistotu, poukazuje však na to, že kauzální teorie vnímání, která postuluje existenci těchto fyzických příčin, splňuje nároky, které na dobré vědecké teorie běžně klademe, neboť „u jejich ověřitelných důsledků nikdy neshledáme, že jsou chybné“.¹⁰ Ať je tomu jakkoli, v *The Analysis of Matter* se existence vnějších fyzických příčin našich vjemů předpokládá,¹¹ co se týče povahy těchto příčin, jsme však podle Russella ze svých vjemů oprávněni vyvozovat výhradně strukturální vlastnosti příčin.¹² Toto tvrzení se zakládá na principu, že *odlišnosti ve vjemech implikují odlišnosti ve stimulech*.¹³ Jsme tedy například oprávněni usoudit, že „pokud někdo slyší najednou dva zvuky nebo vidí najednou dvě barvy, dosáhly k jeho uchu či oku dva fyzicky odlišné stimuly. Tento princip – spolu s prostoročasuovou kontinuitou – dostačuje na to, aby nám poskytl velké množství poznatků týkajících se *struktury* stimulů.“¹⁴ Podobně, slyšíme-li řadu tónů různé výšky, můžeme podle Russella usoudit, že i stimuly, které jsou příčinami našich vjemů, tvoří řadu s ohledem na nějakou charakteristiku, která kauzálně odpovídá za výšku tónu. Vjemy a jejich příčiny mají tedy podle Russella totožnou strukturu či – což je totéž – totožné strukturální vlastnosti tak jako gramofonová deska a hudba, kterou reprodukuje, nebo mapa a mapovaná oblast.

Struktura je pro Russella vlastnost relací nebo systémů relací definovatelná pomocí pojmu podobnosti mezi relacemi.¹⁵ Podle Russella o „dvou relacích, P a Q, lze říci, že jsou ‚podobné‘ [tj. mají tutéž strukturu], pokud existuje jedno-jednoznačný vztah mezi termy jejich polí, který je takový, že kdykoli mají dva termy vztah P, jejich koreláty mají

⁹ V této interpretaci vjemů se shodují se Stubenbergem (2010), podle něhož jsou „vjemy“ jen jiným – novým – názvem pro *sensations*, o nichž se pojednává např. v Russell (1921).

¹⁰ Russell (1954, 197).

¹¹ Tamtéž, 217.

¹² Tamtéž, 227.

¹³ Tamtéž, 226. (Kurzíva dodána.)

¹⁴ Tamtéž, 226–227.

¹⁵ Tamtéž, 249.

vztah Q, a naopak“.¹⁶ Tato definice strukturní totožnosti nám ukazuje, že pokud o fyzickém světě víme pouze to, že má totožnou strukturu jako naše vjemy, víme o něm pouze něco vysoce abstraktního, tedy to, že v něm existuje relace, která má totožné logické vlastnosti jako relace, kterou nalézáme ve svých vjemech. Někteří myslitelé v této souvislosti Russellův strukturní realismus kritizují coby příliš radikální. Max Newman například slavně argumentoval, že nám fyzika nemůže poskytovat čisté strukturní poznání, neboť takové poznání by bylo zcela triviální.¹⁷

Informuje-li nás fyzika pouze o struktuře stimulů, nesděljuje nám nic o jejich vnitřní povaze (*intrinsic nature*).¹⁸ Vzhledem k tomu, že je však svět popisovaný fyzikou konkrétní, musíme podle Russella předpokládat, že jeho složky *nějakou* vnitřní povahu mají. Russell se tedy nehlásí k metafyzické verzi strukturního realismu,¹⁹ neboť fakt, že se z fyziky dozvídáme výhradně o strukturních vlastnostech univerza, podle něj neimplikuje, že by univerzum mělo výhradně strukturní vlastnosti. Univerzum podle Russella sestává z konkrétních časoprostorových událostí (*events*), které mají vedle vlastností strukturních také vnitřní povahy.²⁰ To však před nás přirozeně staví úvodem zmíněnou otázku, totiž co jsou ony vnitřní povahy či vlastnosti fyzických událostí, o kterých fyzika mlčí.

II.

Vnitřní povahy podle Russella naopak poznáváme u svých vlastních vjemů na základě intimní obeznámenosti (*acquaintance*) se svou vědomou zkušeností, již vjemy spoluutvářejí.²¹ Disponujeme tedy u nich – na rozdíl od jejich příčin – poznáním jak jejich strukturních vlastností, tak jejich vnitřních povah, avšak pouze strukturní vlastnosti můžeme

¹⁶Tamtéž, 249.

¹⁷Newman (1928).

¹⁸Russell tedy v *The Analysis of Matter* přisuzuje fyzice přísnější epistemická omezení než např. Simon Blackburn, podle něhož nás fyzika nutně informuje výhradně o dispozicích či „silách“ (*powers*) složek hmotného světa, zatímco mlčí o údajných kategorických základech (*categorical grounds*) těchto dispozic (Blackburn (1993, 256)). Tato vyšší míra epistemické omezení pramení, domnívám se, právě z Russellovy kauzální teorie vnímání.

¹⁹Viz např. Ladyman (1998).

²⁰Russell tedy předpokládá, že konkrétní událost nemůže mít pouze strukturní, a tedy abstraktní vlastnosti (k tomuto předpokladu viz např. Rosenberg (2004)).

²¹Russell (1954, 10).

využít při usuzování z našich vjemů na jejich příčiny. Russell charakterizuje vnitřní povahy našich vjemů jako kvality (*qualities*) a jako příklad uvádí „modrost modré“. ²² Na základě takovýchto kvalit můžeme podle Russella uspořádat své vjemy do tříd a řad tak, že by např. barvy tvořily jednu třídu (s některými členy téměř nerozlišitelnými a jinými členy od sebe navzájem velmi odlišnými), zvuky jinou třídu apod. ²³

Mohly by nám zakoušené vnitřní povahy vjemů napovědět ohledně vnitřních povah nementálních příčin těchto vjemů? Takový návrh by se na první pohled mohl zdát přitažený za vlasy. Mnozí myslitelé se koneckonců pokusili a pokoušejí ukázat, že naše vjemy (a další mentální stavy) jsou natolik odlišné od fyzických objektů, že jednoduše nemohou být součástí fyzického světa. Podle Russella by však takový závěr byl omyl pramenící z toho, že jsme nevzali v úvahu zcela abstraktní povahu svého fyzikálního poznání, nebo – jinými slovy – z představy, že víme o povaze fyzického světa více, než o ní ve skutečnosti víme. Vezmeme-li v úvahu abstraktnost svého fyzikálního poznání, uvidíme, píše Russell, že o vjemech „nevíme, že by měly vnitřní povahu, kterou nemohou mít fyzické události, neboť nevíme o žádné vnitřní povaze, která *by mohla* být neslučitelná s logickými vlastnostmi, které fyzika připisuje fyzickým událostem. Neexistuje proto důvod pro tvrzení, že vjemy nemohou být fyzickými událostmi, nebo pro předpoklad, že nejsou nikdy komplementní s jinými fyzickými událostmi.“ ²⁴

Russell zde tedy jinými slovy upozorňuje na to, že o povaze fyzikálních událostí toho víme příliš málo na to, abychom měli důvod tvrdit, že nemohou mít vnitřní povahy, které poznáváme u svých vjemů, a že tedy alespoň některé z nich nemohou být našimi vjemy.

Vedle této úvahy existují podle Russella jisté pozitivní důvody pro závěr, že vjemy jsou prostoročasové součásti fyzického světa, z nichž hlavní je kauzální teorie vnímání. ²⁵ Podle té se naše vjemy nacházejí v konkrétní oblasti našich mozků a jsou výsledky kauzálně zřetězených fyzických procesů začínajících u stimulu a pokračujících přes smyslové orgány až do relevantního mozkového centra. Kauzální zapojenost našich vjemů ve fyzických procesech však, zdá se, vyžaduje, aby se vjemy nacházely v prostoru a čase. Pro prostoročasovou povahu vjemů podle

²²Tamtéž, 227.

²³Tamtéž, 345.

²⁴Tamtéž, 384; viz také tamtéž, 382.

²⁵Tamtéž, 383.

Russella mluví také výsledky moderní fyziky, které naznačují, že čas a prostor jsou odděleny mnohem méně, než se dříve zdálo, a je proto obtížnější zastávat – jak by někteří možná měli sklon –, že jsou vjemy čistě temporální.

Pokud Russellovy úvahy platí, jsou tedy naše vjemy prostoročasové události ve fyzickém světě, konkrétně v našich mozcích, a jsou také jedinými fyzickými událostmi, s jejichž vnitřními povahami jsme přímo obeznámeni.²⁶ Pokud však *některé* fyzické události mají vnitřní povahy našich vjemů, zdá se být alespoň možné, že některé další fyzické události, s jejichž vnitřními povahami nejsme obeznámeni, jsou vnitřně podobné našim vjemům. Může se dokonce zdát rozumné – ve jménu explanační úspornosti a pochopitelnosti – předpokládat, že *všechny* fyzické události mají vnitřní povahy vjemů, nebo alespoň vnitřní povahy jim podobné.²⁷ Právě to navrhuje Russellův neutrální monismus.

III.

Je pozoruhodné, že o Russellově neutrálním monismu, který po značnou část 20. století stál spíše mimo ohnisko zájmu filosofů a nejednou byl i předmětem jejich znevažování, se začalo znovu intenzivně debatovat v souvislosti s pokusy o nalezení nereduktivního naturalistického vysvětlení vědomí přibližně od počátku osmdesátých let. K filosofům, kteří se Russellovou hypotézou vážně zabývají a různými způsoby ji rozvíjejí, patří například Grover Maxwell, Michael Lockwood, David Chalmers, Gregg Rosenberg, Galen Strawson a Sam Coleman. Chalmers například popisuje metafyzickou pozici, kterou nazývá „russellovský monismus“ (*Russellian monism*) a která se podle něho lépe než formy tradičního ma-

²⁶ Je zajímavé se ptát, jak je tomu podle Russella s vnitřní povahou komplexních vjemů – jako například vjemu černého čtverce na bílém pozadí. Myslím, že Russell by musel říci, že v tomto vjemu poznáváme přinejmenším dvě různé vnitřní povahy, dvě různé kvality – kvalitu černé a bílé. Je otázka, zda dále nepoznáváme vnitřní kvalitu čtvercovosti či zda by čtvercovost Russell označil za čistě strukturní vlastnost. Zřejmé je, že daný vjem má svoji vnitřní strukturu, a tak bude jeho příčinou událost, která je rovněž vnitřně strukturovaná. To je v souladu s tím, že fyzické události jsou pro Russella komplexní entity s vnitřní strukturou sestávající vposledku z tzv. jednotlivin (*particulars*) charakterizovaných jako entity, u nichž fyzika v daném stadiu svého vývoje nemá důvod postulovat vnitřní strukturu, třebaže fakticky jejich vnitřní strukturace není vyloučena – viz Russell (1954, 277).

²⁷ Viz tamtéž, 10.

terialismu vyrovnává s fenomenálním charakterem vědomí²⁸ a zároveň se vyhýbá epifenomenalismu.²⁹ Podle této Chalmersem popisované monistické teorie jsou vnitřními povahami částic fyzického světa fenomenální či protofenomenální vlastnosti. Strawson a Coleman zase Russellovu koncepci využívají ve svých argumentech ve prospěch panpsychismu.³⁰

Třebaže tito „novorusselliáni“ většinou pracují se svými vlastními modifikovanými verzemi Russellova neutrálního monismu, nabízejí některé z nich interpretace Russella samého. Tyto interpretace a interpretační poznámky téměř vždy zahrnují myšlenku, že je Russellova pozice ve skutečnosti formou „mentalismu“, tedy metafyzickým stanoviskem stipulujícím mentální entity jako jediné fundamentální entity v rámci univerza, a tedy jako entity metafyzicky zakládající veškerou realitu. Podle Chalmersa s sebou například Russellův neutrální monismus přináší „hrozbu panpsychismu“³¹ a „může na něj být nejlépe pohlíženo jako na formu idealismu“³² (třebaže jde podle Chalmersa o idealismus zcela jiného typu než idealismus berkeleyovský). Podle Colemana lze pojetí hmoty představené v *The Analysis of Matter* považovat za „přijetí panpsychismu“.³³ Strawson Russella podezírá z fenomenalismu, když píše, že Russell míní neutrálním monismem „něco velmi podivného (a fenomenalistického)“.³⁴ Podle Nagela je Russellova pozice „příliš jako redukce fyzického na mentální“.³⁵

Nezdá se však, že by Russell sám považoval svůj neutrální monismus za formu mentalismu. To samozřejmě naznačuje jak název, který pro své pojetí volí, tak mnohá vyjádření v jeho pracích. Například již v úvodní kapitole *The Analysis of Matter* Russell uvádí, že jedním ze záměrů sledovaných v této knize je „ukázat, že tradiční předěl mezi fyzikou a psychologií, myslí a hmotou není metafyzicky obhajitelný [...] avšak ony dvě [mysl a hmota] budou sloučeny nikoli tím, že bychom jednu z nich podřadili té druhé, avšak tím, že obě ukážeme jako logickou

²⁸Chalmers (2010, 133–137).

²⁹Chalmers (1996, 153–155).

³⁰Strawson (2009), Coleman (2009).

³¹Chalmers (1996, 154).

³²Tamtéž, 155.

³³Coleman (2009, 87). Coleman ve svém novějším článku považuje russellovský neutrální monismus za vnitřně soudržné stanovisko, které nekolabuje do panpsychismu.

Viz Coleman (v tisku).

³⁴Strawson (2010, 97).

³⁵Nagel (2000, 446).

strukturu složenou z toho, co budeme [...] nazývat ‚neutrální materiál‘.“³⁶ V ranější práci *The Analysis of Mind* zase píše: „Jak mysl, tak hmota jsou nahlíženy jako zkonstruované z neutrálního materiálu, jehož kauzální zákony [...] tvoří základ, na kterém jsou vystavěny jak fyzika, tak psychologie.“³⁷

IV.

Citované pasáže by měly vzbudit přinejmenším jisté podezření vůči výše popsanému podezření z mentalismu. Je však samozřejmě možné tvrdit, že Russellovo skutečné stanovisko prostě s těmito proklamacemi není v souladu. Proto se nyní pokusím předložit jistou filosofickou úvahu proti názoru, že je Russellova pozice mentalistická, a tedy že Russell stipuluje mentální entity coby metafyzicky základní. Nejprve představím argument proti myšlence, že je Russellův neutrální monismus formou panpsychismu, a poté se stručně zmíním o podezřeních z fenomenalismu a idealismu.

Myslitelé, kteří Russella interpretují jako panpsychistu, mu přisuzují názor, že všechny fyzické události mají mentální či vědomý charakter, a tak jsou mentalita či vědomí rozšířeny po celém univerzu. Rád bych se zde zabýval především verzí této námitky, podle které Russell připisuje fyzickým mikročásticím primitivní vědomí či zkušenostní vlastnosti. Tato námitka, kterou vznesli mimo jiné Chalmers a Coleman, se zdá být založena na faktu, že, jak jsme viděli, Russell připisuje fyzikálním událostem vnitřní povahy vjemů a tyto vnitřní povahy nazývá kvality.³⁸ Chalmers bohužel explicitně nevysvětluje, proč s sebou podle něj Russellovo stanovisko přináší výše zmíněnou „hrozbu panpsychismu“, ale je možné se domnívat, že se Chalmersova interpretace zakládá na implicitním ztotožnění Russellových kvalit a tzv. *qualií* či fenomenálních vlastností. *Qualia* či fenomenální vlastnosti Chalmers chápe jako kvalitativní pocity (*qualitative feels*), se kterými jsme důvěrně obeznámeni ze svého duševního života. Definuje je jako „ty vlastnosti mentálních stavů, které utvářejí typy těchto mentálních stavů podle toho, jaké to je mít

³⁶Russell (1954, 10).

³⁷Russell (1921, 287).

³⁸Třebaže se následující odstavce zabývají Chalmersovým zněním námitky, lze je vztáhnout i na Colemanovo znění.

je [tj. ony mentální stavy]³⁹. Jak definice naznačuje, podle Chalmers se tedy naše mentální stavy dělí na vědomé a nevědomé, přičemž ty vědomé se vyznačují tím, že mají qualia, což podle Chalmers znamená, že to je pro organismus, o jehož mysl se jedná, *nějaké* tyto mentální stavy mít, jinými slovy, že tyto mentální stavy jsou tím organismem zakoušené či prožívané. Podstatné je, že podle Chalmers je přítomnost qualií dostatečnou podmínkou pro přítomnost primitivní vědomé zkušenosti.

Čteme-li tyto a podobné formulace, může se celá záležitost jevit jako zcela zjevná. Viděli jsme přece, že podle Russella tvoří vnitřní povahu fyzického světa *kvality*. Neměli bychom tyto kvality jednoduše ztotožnit s Chalmersem zmiňovanými qualii? Pokud by tato identifikace platila, pak by Russell zjevně tvrdil, že celé univerzum sestává z qualií, a tedy z jistých primitivních vědomých zkušeností. Domnívám se však, že takový závěr by byl unáhlený. Abychom pochopili, proč bychom, jak se domnívám, takový závěr měli odmítnout, musíme podrobněji prozkoumat Russellův vlastní pojem vědomí.

Vědomí je pro Russella v *The Analysis of Matter* bohužel spíše na okraji zájmu. Přesto je z toho, co píše, zjevné přinejmenším dvojí. Za prvé podle Russella mentální stavy včetně vjemů mohou být vědomé, nevědomé nebo vědomé do určité míry.⁴⁰ Za druhé fakt, zda je daný mentální stav vědomý či nikoli, závisí v Russellově pojetí na jeho kauzálních důsledcích, neboť právě ty konstituují vědomí (*awareness*) o daném mentálním stavu.⁴¹ Tyto dva body jasně ukazují, že mentální stav podle Russella nikdy nemůže být vědomý (v tom smyslu, že by si jej organismus, o jehož mentální stav se jedná, byl vědom) sám o sobě. Vědomým je vždy díky svým důsledkům. Russell bohužel v *The Analysis of Matter* zmiňuje tuto otázku pouze stručně, a tak není jasné, jaký druh důsledků podle něho konstituuje vědomí o mentálních stavech, zda např. těmito důsledky jsou další mentální stavy nebo určité vzorce chování.

Ve své ranější práci *The Analysis of Mind* Russell zastává teorii, podle které vědomí vždy musí být vědomím *něčeho*, vědomí tedy vždy vyžaduje předmět.⁴² Tohoto předmětu jsme si podle Russella vědomi na základě toho, že máme určitý mentální obraz (*image*), o němž máme za

³⁹ Chalmers (1996, 359, pozn. 2).

⁴⁰ Viz Russell (1954, 200, 336, 385); Russell (1921, 288).

⁴¹ Russell (1954, 385).

⁴² Russell (1921, 289).

to, že je znakem předmětu, jehož jsme si vědomi.⁴³ Vědomí tedy podle Russella vyžaduje jednak přítomnost mentálního obrazu, jehož význam je ustaven prostřednictvím asociace a zvyku, a jednak přítomnost odpovídajícího přesvědčení (*belief*).

Mým cílem tu není zabývat se detaily Russellova pojetí vědomí. Z toho, co jsem uvedl, by však mělo být jasné, že podle Russella je vědomí jistý komplexní stav, který je podmíněn existencí množství mentálních stavů různých typů. Zdá se tedy, že existence vědomí podle Russella vyžaduje mysl značné komplexity. Pouhá přítomnost vjemu s jeho vnitřní kvalitou však pak zjevně není dostačující podmínkou pro přítomnost vědomí v Russellově smyslu. Jak jsme však viděli, podle Chalmerse přítomnost *quale* logicky implikuje přítomnost jisté primitivní vědomé zkušenosti – toto *quale* koneckonců není ničím jiným než touto primitivní vědomou zkušeností. Zdá se proto rozumné zamítnout ztotožnění Russellem zmiňovaných kvalit a qualií, a tedy i myšlenku, že je Russellův neutrální monismus formou panpsychismu v tom smyslu, že by implikoval, že všechny fyzické události mají vědomý či zkušenostní charakter. Třebaže tedy podle Russella všechny fyzické události mají vnitřní povahy, které poznáváme u svých vjemů, sama přítomnost těchto vnitřních povah není, jak jsem se pokusil ukázat, podle Russella dostačující podmínkou pro přítomnost vědomí.

Možná námitka proti této argumentační linii by mohla znít, že Russell podcenil logické dopady toho, že fyzickým událostem připsal kvality. Snad navzdory tomu, co Russell píše o vědomí, implikují již samy tyto kvality přítomnost vědomí a Russell je zavázán k určité verzi panpsychismu, třebaže si to neuvědomuje. V tomto smyslu argumentuje Coleman, který se, aniž by mu šlo o kritiku Russella, pokouší prokázat tvrzení, že náš pojem „vnitřně kvalitativního“ získaný z filosofické reflexe hmotného světa je nerozlišitelný od pojmu „kvalitativně zkušenostního“ získaného z reflexe vlastní mysli.⁴⁴ Skutečnosti, ke kterým se oba pojmy vztahují, totiž podle Colemana sdílejí atributy, kterými jsou konkrétní „jakost“ (*what-it-is-likeness*),⁴⁵ s ní související exkluzivita vůči všem ostatním jakostem⁴⁶ a *ontologická nezávislost*,⁴⁷ tedy fakt, že daná „ja-

⁴³Tamtéž, 289, 292.

⁴⁴Coleman (2009, 94).

⁴⁵Tamtéž, 95–97.

⁴⁶Tamtéž, 101.

⁴⁷Tamtéž, 105.

kost“ není co do své povahy závislá na ničem dalším (třebaže její existence na něčem dalším záviset může). Nerozlišitelnost pojmů, pro kterou Coleman argumentuje, podle něj nasvědčuje *reálné* identitě mezi vnitřními povahami a vědomými prožitky, a má nás tak dovést k jisté formě panpsychismu.

Russell by, myslím, s Colemanem mohl v mnohém souhlasit, avšak, platí-li mé úvahy, trval by na tom, že kvality, kterých si jsme vědomi a které pojmáme jako kvality své vědomé zkušenosti, samy o sobě, mimo relevantní kontext, přítomnost vědomí neimplikují. Jak jsme totiž viděli, Russell sám vjemy s jejich kvalitami nepojímá jako nutně vědomé. Pak ovšem, i kdybychom přijali pojmovou identitu, pro kterou Coleman argumentuje, i jeho vyvození reálné identity z pojmové identity, nedostaneme kýžený závěr, že přítomnost vnitřních kvalit implikuje vědomí. Ten se totiž opírá o pravdivost tvrzení, že kvality pojímané v reflexi naší vědomé zkušenosti jsou *nutně* vědomé či zkušenostní, což by Russell odmítl. Máme tedy, domnívám se, důvod být, přijmeme-li russellovská východiska, ohledně přesvědčivosti Colemanova argumentu skeptičtí. Každopádně, pokud by Colemanův argument platil, a pokud by tedy již samotná vnitřnost či kvalitativnost implikovala přítomnost vědomí, znamenalo by to, že se Russell podstatně mýlil ve svém pojetí vědomí i v tvrzení, že mohou existovat nevědomé vjemy. Zároveň by výsledná pozice zjevně nebyla pozicí Russellovou.

Dosavadní úvahy nás tedy vedou k závěru, že Russellův neutrální monismus není verzí panpsychismu, neboť třebaže fyzické události ve vnějším světě mají vnitřní povahy vjemů, nejsou vědomé či mentální, protože jim schází odpovídající kauzální kontext. Právě ten je totiž podle Russella nutný pro existenci mysli a vědomé zkušenosti a zároveň vyžaduje pro svou realizaci fungující mozek.

Jak je tomu s myšlenkou, že je Russellova pozice verzí fenomenalismu, kterou vyslovuje Strawson? Strawson charakterizuje fenomenalismus jako stanovisko, podle kterého mohou být výroky o běžných předmětech, jako jsou stoly či židle, „beze zbytku redukovány na výroky o mentálních obsazích nebo ‚smyslových datech‘“.⁴⁸ Pozitivističtí fenomenalisté podle Strawsona zastávali, že „správné vysvětlení obsahu mentálních stavů a dějů, u kterých se zdá, že mají nonmentální obsah, např.

⁴⁸Strawson (2010, 38).

myšlenky o stolech a židličích, ve skutečnosti nečiní referenci k nonmentálním fenoménům tak, jak je běžně pojmáme“.⁴⁹

Uvažujeme-li nad touto charakteristikou fenomenalismu, měli bychom, domnívám se, dospět k závěru, že Russellova pozice představená v *The Analysis of Matter* není druhem fenomenalismu. Jeden důvod, proč odmítnout fenomenalistickou interpretaci, nám dává Russellova kauzální teorie vnímání, podle níž mají naše vjemy vnější fyzické příčiny. Domnívám se, že by podle Russella vysvětlení obsahu našich vjemů muselo odkazovat k těmto příčinám, které Russell považoval za nonmentální. Tvzení, že jsou fyzické příčiny našich vjemů nonmentální, se může zdát problematické vzhledem k tomu, že, jak jsme viděli, fyzické události mají podle Russella vnitřní povahu vjemů. Jak jsme viděli, vjemy podle Russella nejsou vždy vědomé, neplatí však přesto, že jsou vjemy entity zjevně *mentální*?

Zdá se pochybné, že by podle Russellova neutrálního monismu vjemy byly nutně či esenciálně mentální. Jak jsem se pokusil ukázat, fyzické události, jejichž strukturu poznáváme při vnímání, sice mají vnitřní povahy vjemů, avšak zároveň existují mimo myslí vnímatelů a jsou fyzickými příčinami vjemů, které daný vnímatel má. Vjemy tedy, zdá se, nejsou esenciálně mentální přinejmenším v tom smyslu, že by podle Russella svou existenci závisely na mysli. Jinými slovy, třebaže, jak jsme viděli, poznáváme vnitřní povahy vjemů výhradně na základě obeznámenosti s obsahy své mysli, tyto vnitřní povahy mohou podle Russella existovat rovněž nezávisle na mysli a být v tomto smyslu nonmentální. Přesto by snad bylo možné namítnout, že vjemy jsou jistým způsobem vnitřně, ze své povahy duševní či mentální. Jak však ukazuje mimo jiné následující pasáž, to nebylo stanovisko, které by Russell zastával.

Zeptejme se sami sebe, zdali o kvalitě označované slovem „mentální“ můžeme na základě pozorování prohlásit, že skutečně náleží předmětům smyslů, jako jsou barvy či zvuky. Já se domnívám, že každý upřímný člověk musí odpovědět, že, jakkoli může být obtížné vědět, co míníme slovem „mentální“, není těžké vidět, že barvy a zvuky nejsou mentální ve smyslu, že by měly onu vnitřní svéráznost, která náleží pře-

⁴⁹Tamtéž, 38–39.

svědčením a přáním a aktům vůle, avšak nikoli fyzickému světu.⁵⁰

Zdá se tedy, že není snadné nalézt smysl, ve kterém by všechny Russellem zmiňované fyzické události byly mentální. Některé z nich mentální jsou, avšak jejich mentálnost spočívá v tom, že tvoří relevantní část fungujícího mozku. Je samozřejmě možné, že by takový smysl mohl zastánce podezření z mentalismu nalézt. Než se tak stane, však můžeme, domnívám se, považovat myšlenku, že je pozice Russellem zastávaná v *The Analysis of Matter* fenomenalistická, za nepodloženou. Nejinak je tomu, myslím, s podezřením, že Russell je idealista, pokud za idealismus považujeme pozici, podle které veškerá realita vposledku sestává z myslí a na mysli závislých „idejí“.⁵¹

V.

Pokusil jsem se uvést jisté důvody pro nonmentalistickou, neutrální interpretaci Russellova neutrálního monismu. Domnívám se tedy, že neutrální monismus, alespoň v pojetí představeném zde, nekolabuje do té či oné formy mentalismu a představuje skutečnou a koherentní alternativu k idealismu, panpsychismu, fenomenalismu a reduktivnímu materialismu. Navíc se zdá, že neutrální monismus má oproti těmto konkurenčním stanoviskům jisté výhody, pokud jde o vysvětlování vědomí v současné filosofii mysli. Nejde mi tu o představení uceleného argumentu pro neutrální monismus, ale rád bych závěrem zmínil některé výhody tohoto stanoviska.

Jedna výhoda, kterou by zde představená neutrální interpretace Russella měla oproti popsané panpsychistické ortodoxii, spočívá ve faktu, že neutrální interpretace se vyhýbá tzv. problému kombinace, ve kterém mnozí spatřují závažný problém každé panpsychistické metafyziky.⁵² Problém kombinace slavně diskutovaný již Williamem Jamesem spočívá v otázce, jak by mikrovědomí, která panpsychista postuluje často za

⁵⁰Russell (1915, 127).

⁵¹Předpokládám zde tedy, že existuje reálný rozdíl mezi idealismem a fenomenalismem. Tento rozdíl spatřuji především v tom, že fenomenalista by odmítl některé rysy idealismu, jako je ten Berkelyho; např. předpoklad, že naše smyslové vjemy způsobuje Bůh.

⁵²Viz např. Goff (2006), Chalmers (v tisku).

účelem vysvětlení makrovědomí (tedy vědomí jednotlivého organismu), mohla v kombinaci vytvořit takovéto makrovědomí vyznačující se jistým typem jednoty.⁵³ Panpsychista je navíc zavázán k tomu, aby přijal tezi, že vědomá zkušenost může existovat nevtělená, kterou mnozí pokládají za nepřijatelnou či dokonce absurdní. Russellovo stanovisko, tak jak mu rozumím já, nečelí ani jednomu z těchto problémů, neboť v jeho rámci platí, že existence vědomí vyžaduje jistou úroveň mentální komplexity, která je v současnosti dostupná zřejmě pouze ve fungujícím mozku. Je také možné spekulovat, že neutrální monismus ve své neutrální interpretaci by mohl být schopen vysvětlit existenci qualíí či fenomenálních kvalit lépe než tradiční fyzikalismus, neboť neutrální vjemy s jejich kvalitami, které postuluje, koneckonců jsou *jako* qualia v tom smyslu, že jsou *kvalitativní*. Je samozřejmě otevřená otázka, zda a nakolik by neutrální monismus dokázal některým z těchto příslibů dostát.

LITERATURA

- Blackburn, S. (1993). Filling in Space. In: týž, *Essays in Quasi-Realism*. Oxford University Press, New York, 255–258.
- Carey, R. (2008). Russell's Metaphysics. *Internet Encyclopedia of Philosophy* [online]. Dostupné z: <http://www.iep.utm.edu/russ-met/>.
- Coleman, S. (2009). Mind under Matter. In: D. Skrbina (ed.), *Mind that Abides. Panpsychism in the New Millenium*. John Benjamins, Amsterdam, 83–107.
- (v tisku). The Real Combination Problem. Panpsychism, Micro-subjects and Emergence. *Erkenntnis*.
- Goff, P. (2006). Experiences Don't Sum. *Journal of Consciousness Studies* **13** (10–11), 53–61.
- Chalmers, D. (1996). *The Conscious Mind. In Search of a Fundamental Theory*. Oxford University Press, New York.
- (2010). *The Character of Consciousness*. Oxford University Press, New York.

⁵³James (1905, 160).

- (v tisku). The Combination Problem for Panpsychism. Pracovní verze dostupná online na <http://fragments.consc.net/djc/2013/03/two-articles-on-panpsychism.html>.
- James, W. (1905). *The Principles of Psychology*. Vol. I. Henry Holt, New York.
- Ladyman, J. (1998). What Is Structural Realism? *Studies in the History of Philosophy of Science* **29**, 409–424.
- Nagel, T. (2000). The Psychophysical Nexus. In: P. Boghossian – C. Peacocke (eds.), *New Essays on the a Priori*. Oxford University Press, Oxford, 433–471.
- Newman, M. H. A. (1928). Mr. Russell's Causal Theory of Perception. *Mind* **37**, 137–148.
- Rosenberg, G. (2004). *A Place for Consciousness: Probing the Deep Structure of the Natural World*. Oxford University Press, Oxford.
- Russell, B. (1915). The Ultimate Constituents of Matter. *The Monist* **25**, 399–417.
- (1921). *The Analysis of Mind*. Allen & Unwin, London.
- (1954). *The Analysis of Matter*. Dover Publications, New York.
- (1979). *An Outline of Philosophy*. Reprint. Allen and Unwin, London.
- Strawson, G. (2009). Realistic Monism. Why Physicalism Entails Panpsychism. In: D. Skrbina (ed.), *Mind that Abides. Panpsychism in the New Millennium*. John Benjamins, Amsterdam, 33–65.
- (2010). *Mental Reality*. MIT Press, Cambridge (Mass.).
- Stubenberg, L. (2010). Neutral Monism. In: E. N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. Spring 2010. Dostupné z <http://plato.stanford.edu/archives/spr2010/entries/neutral-monism/>.

RUSSELL'S NEUTRAL MONISM AND THE PROBLEM OF CONSCIOUSNESS

(SUMMARY)

“Neutral monism”, a view of the relation between the mental and the physical held among others by Bertrand Russell, was by many of its proponents seen as a more plausible alternative to both idealism and dualism. According to a common objection, however, neutral monism implies that all reality is ultimately of a mental – rather than neutral – nature, and so the position really amounts to a form of panpsychism, idealism or phenomenalism. I argue that – at least when it comes to an influential formulation of neutral monism expressed in Russell’s 1927 book *The Analysis of Matter* – we have reasons to resist this *mentalist suspicion* since it presupposes a concept of consciousness which Russell would presumably reject.